

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПРАВ ТА СВОБОД НЕПОВНОЛІТНІХ

ЮСЬКІВ Наталія Володимирівна - кандидат юридичних наук, асистент кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 340.12: 342.726

В статті розглядається інститут прав неповнолітніх як особий категорії осіб сучасного суспільства. Увага зосереджена на методологічних аспектах закріплення та реалізації прав і свобод неповнолітніх. Акцентовується увага на комплексності, єдиності, прогнозованості та аксіологічності в підходах до методологічного інституту прав неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітні, права неповнолітніх, правовий статус неповнолітніх, методологія, теоретичні проблеми.

Постановка проблеми

У даний час проблеми ювенального права стають все більш актуальними, привертаючи увагу фахівців різних галузей знань, як-от: юристів, педагогів, психологів, практичних соціальних працівників та працівників правоохоронних органів, що працюють з дітьми. В Україні діє близько 300 нормативних актів (включаючи підзаконні), що регулюють сферу захисту та охорони прав неповнолітніх. Однак, усе це не викорінило проблему неналежного захисту прав дітей в Україні. Вказане зумовлює актуальність наукового аналізу методологічних проблем інституту прав дитини.

Стан дослідження

Звертаючи увагу на те, що проблема прав неповнолітніх є складовою більш ширшого інституту прав людини, то можна стверджувати що цією проблематикою займається

велика когорта науковців. Також проблематика, пов'язана з особливими правами дитини, досліджувалася окремими фахівцями в галузі юриспруденції, серед яких, зокрема: В. Абрамов, Н. Крестовська, О. Львова, Н. Оніщенко, Н. Опольська, О. Скакун та інші. Однак під впливом політичних та глобалізаційних змін необхідно розвивати аналіз цієї проблематики, і тому невирішеним є ряд питань, серед яких і методологічні підходи в аналізі цього інституту.

Метою наукової статті є дослідження комплексності, єдиності, прогнозованості та аксіологічності у підходах до методологіювання інституту прав неповнолітніх.

Виклад основних положень

Правовий статус особи включає в себе великий конгломерат різноманітних категорій та понять, але особливо проявляється через інститут її прав та свобод. Права людини – це основний елемент, що визначає правовий статус особи. Класично правовий статус видово виокремлюють на загальний, індивідуальний та родовий. До однієї із таких родових категорій слід віднести неповнолітніх. Специфічність цієї когорти суб'єктів права «полягає в неможливості останньої внаслідок її фізичної і розумової незрілості, самостійно реалізовувати всі притаманні їй права»[1, с. 30]. Неповнолітні наділені специфічним правовим статусом та специфічними правами, дослідження яких є

особливо актуальною проблемою теоретичної юридичної науки.

У юриспруденції існують так звані «вічні» теми – це ті проблеми з якими стикається суспільство щоразу і вирішення яких не вичерпується сучасним історичним проміжком. До таких тем належать і проблеми у сфері прав та свобод неповнолітніх. З погляду теоретичної юриспруденції ми вбачаємо низку проблем, серед вагомих є визначення належних методологічних засад.

Методологія аналізу юридичного явища займає визначальну роль у належності висновків, тому методологічні підходи виступають вагомим фактором наукового пошуку та дають поштовх для формування практичних правових реалій.

Сутність проблем методології полягає у відсутності комплексного методологічного підходу до розв'язання проблем у сфері закріплення, охорони та захисту прав неповнолітніх. Проблеми міждисциплінарного, комплексного підходу до інституту прав та свобод неповнолітніх ґрунтуються на акумулятивній діяльності держави, відповідних державних органів, представників громадськості, сім'ї, всього суспільства та дитини як самостійної особистості. Фахівці стверджують, що «дана сфера відносин найтіснішим чином пов'язана з такими важливими та дотичними до неї сферами державного управління в цілому, як, наприклад, державна демографічна політика, державна політика щодо сім'ї, державна молодіжна політика, державна політика у сфері освіти, державна політика у сфері суспільної моралі тощо. Іншими словами, необхідно чітко бачити всі інші сфери нормативно-правового регулювання, які так чи інакше пов'язані з правами дитини» [2, с.13]. До цього слід додати ще одне відхилення у комплексності аналізу – відсутність єдиного підходу в межах єдиної системи права України до правового статусу неповнолітніх, тобто комплексного розуміння в межах різних галузей права.

Однак, на жаль, це не єдина методологічна прогалина у сфері інституту прав неповнолітніх. У методологічному сенсі має значення також терміналістична субстанція аналізованого явища. На сьогодні відсутній прогностичний підхід у методологіюванні

цього правового явища. Як вказує Ю. Тодика, «права особистості важливо розглядати і з точки зору концепції сталого розвитку стосовно політичної, соціальної, демографічної, екологічної та міжнародної сфер суспільного розвитку»[3, с.3]. Суспільство не стоїть на місці. Права людини, напевно, найбільше серед всіх політико-правових явищ підпадають під вплив новітніх соціальних процесів та повинні «йти в ногу» з ними. Тому нормотворча діяльність повинна працювати на випередження використовуючи прогностичний підхід.

Так, у даний час під впливом інформаційної революції відбуваються суттєві зміни в цивілізаційній парадигмі, де центральні позиції починають займати світ людини, світ культури. Все це пов'язано з необхідністю затвердження в житті людей гуманістичних цінностей. Проблема «олюднення» людини перетворюється на одну з пріоритетних завдань розвитку сучасного суспільства, на реалізацію якої повинні бути направлені як освітньо-виховний потенціал різноманітних державних і громадських інститутів, так і зусилля самої особистості, орієнтованої на самовиховання і гідну самореалізацію в житті суспільства [4, с.3]. Процес гуманізації суспільства є безперервним, тому потребує футурологічного підходу до всіх державно-правових явищ. Неповнолітні, як суб'єкти права та первинні суб'єкти соціального виховання, особливо сприятливі до всіх майбутніх трансформацій. Неповнолітні здатні швидше сублімувати отриманий правовий досвід та в майбутньому саме ця категорія формуватиме правову реальність. Вказане актуалізує проблему закріплення та захисту прав та свобод неповнолітніх на сучасному етапі розвитку державності.

У теоретико-методологічному плані трансформація сучасної реальності породжує нові підходи та засади наукового пошуку постмодерну, сутність сучасних тенденцій спрямовано на критику класичних уявлень про можливість раціонального устрою світу, місця в ньому людини, держави і права. Ідеологічним полем інтересу до прав людини, в тому числі специфічних категорій людей, як неповнолітні, став неогуманізм, що означає відповідальність перед

іншими і світом за свої вчинки. Слід обмовитися, що філософсько-правовий постмодерн представляє передусім нове розуміння світу і людини в ньому, засноване в тому числі на визнанні, що кожен має власну гідність, незалежно від віку, соціального стану, національної або расової приналежності. Ментальним простором для реальних світових соціальних процесів, що відбуваються у XXI столітті, стала відмова від старої метафізики поширення нової наукової та юридичної парадигми, що визнає різноманітність.

У межах методології проблематика повинна бути розв'язана, ще одна дуалістична дилема – міжнародний та закордонний підхід до інституту прав людини та його імплементація в національну чинну систему законодавства. Існують міжнародні стандарти та закордонний досвід ювенального права. Питання наступне: в якій мірі, розмірі та частині імплементувати його в український правовий простір?

«У юридичних науках традиційно і в сучасному розумінні просторова проблематика існування права, хоч і в своєрідній інтерпретації і за наявності різних наукових позицій фахівців, була і є притаманною порівняльному правознавству, завданням якого є осмислення плюралізму різних правових реальностей у їх статичності та динаміці, на різних рівнях і різних площинах, «форматах» простору, часу, суб'єктів, процесів, зв'язках із позаправовими явищами чи їх відсутності, але в контексті виявлення універсального та унікального, метаморфоз та ізоморфізму, багатоманітності варіацій розуміння останніх» [5, с.36]. На основі міжнародних норм встановлюються стандарти цього інституту. До них, зокрема, можна віднести норми та принципи, що зазначені в Декларації прав дитини (1959), Конвенції про права дитини (1989), Мінімальних стандартних правилах щодо відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх (1985). Більшість цих еталонів імплементовані у національне законодавство та стали «фундаментом» для формування інституту прав неповнолітніх.

У цьому змісті слід погодитися з М. Кельманом. Він стверджує, що декларовані сьогодні цінності можуть стати основою

цивілізаційного поступу тільки за умови їх правового оформлення і забезпечення, що сприятиме поєднанню альтернативних світоглядів і способів життя з сучасними проблемами прав і свобод людини, новітніми засобами комунікації в її діяльності. Зрештою це й призводить до утвердження осучаснених принципів і правил відносин між суб'єктами, а значить, і до вдосконалення правового регулювання. Таким чином, перед сучасним правознавством на рубежі тисячоліть постає принципово новий, унікальний, гносеологічно ускладнений пласт проблем, вирішення яких вимагає від правознавців максимального зосередження на фундаментальних, складних теоретичних і практичних питаннях юридичної науки, на з'ясуванні її філософських основ, на поєднанні специфічних підходів і навіть на об'єднанні положень класичної, некласичної і постмодерністської методології при вирішенні нагальних завдань, що виникають перед правопорядком на сучасному етапі його розвитку. Синтез інституціонального та аксіологічного підходів відображає єдність цінностей та інститутів права [6, с.7].

Методологічною основою формування інституту прав неповнолітніх повинні бути ментально-моральні субстанції нашого суспільства. Розвиток суспільства, інноваційні технології, глобалізаційні чинники мають двоякий вплив на суспільство, як позитивний, що викликано тісною співпрацею та новітнім прогресом, так і радикально негативні – втрата власного національного чинника. Неповнолітні є тими членами суспільства, що будуть розвивати його і власну національну сферу, тому правове виховання у сфері поваги до вітчизняних морально-етичних засад, традиційних культурно-правових основ є запорукою розвитку адекватного, високоморального, соціально-правового покоління. Тому ще раз, вкажемо на недопустимість «сліпого» переносу закордонного досвіду у національну систему права України.

Методологічною основою не тільки наукового дослідження, але й практичного втілення, встановлення та реалізації прав неповнолітніх повинна стати доктрина цінності кожної людини, цінності кожної ди-

тини незалежно від віку чи фізичного, морального, психологічного стану. З-поміж того саме така незахищена когорта неповнолітніх особливо потребує реального захисту цих прав. Тому однією з загальнолюдських цінностей, притаманних сучасним демократичним країнам, є особливе ставлення держави і особливий захист прав дитини, оскільки проблематика статусу неповнолітніх сучасними українськими законотворцями характеризується як «найважливіше питання майбутнього розвитку нашого суспільства» [7, с. 4].

Вбачаємо також, що черговою методологічною проблемою юриспруденції у сфері інституту прав неповнолітніх є відсутність збалансованості та адекватності у підході. Особливо це проявляється на законодавчому рівні. Як правильно підмічено представниками Української Гельсинської спілки з прав людини «державна політика розглядає дитину не як суб'єкта власних прав, а лише як об'єкт захисту» [8, с.359]. В Україні прийнято цілу низку законодавчих та підзаконних актів, що стосуються неповнолітніх. Ось тільки деякі з них: «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» тощо. Всі вони спрямовані захистити та охороняти основні права та свободи дітей. Це та необхідна функція, яку, безумовно, повинна здійснювати державна влада у цивілізованому суспільстві.

Проте проблема в наступному. Діти як особлива категорія людей, які мають здатність рости і дорослішати. При цьому вони повинні мати умови для повного та всебічного розвитку їх особистості. Забезпечення цих умов має бути своєчасним і не може чекати кращих часів [9, с.16].

Окрім захисту та охорони неповнолітніх, держава повинна створювати відповідні необхідні умови для формування соціальної, емоційної, психологічної та культурної складової у дитини такого рівня, щоб вона в подальшому, коли «вийде» з категорії неповнолітніх змогла функціонувати в правовій та суспільній реальності. Для цього необхідно ставитися до неповнолітнього не як до виключно об'єкту захисту, а як до особистості з такими ж основними правами і свободами, як і в дорослих членів суспільства.

Висновки

Неповнолітні належать до тієї категорії осіб, які значно частіше піддаються негативному впливу з боку суспільства, а тому потребують особливого ставлення з боку держави та соціуму до охорони та захисту своїх прав. Методологія у наукових підходах формує практичну сферу становлення за реалізації прав неповнолітніх, тому її проблеми безпосередньо впливають на практичну систему права. Проблем методологування досліджуваної сфери є дуже багато, і природньо, що кожен дослідник обирає власний напрям наукового пошуку. Проте на сучасному розвитку держави і права ми визначили типові невирішені проблеми, серед яких питання комплексності, єдиноначальності, прогностичності та аксіологічності у підходах до методологування інституту прав неповнолітніх.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо визначення теоретико-правових проблем у понятійно-категорійному апараті інституту прав неповнолітніх.

Література:

1. Демиденко К.Є. Шляхи імплементації міжнародних стандартів стосовно дитини до національного законодавства / К.Є. Демиденко // Юридична наука.-2011.- № 3 – С. 29-35.
2. Оніщенко Н.М. Права і свободи дитини: вступ до проблеми /Н.М. Оніщенко, О. Л. Львова, С.О. Сунегін // Часопис Київського університету права.- 2013.-№2.- С. 13-17.
3. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Укра-

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається інститут прав неповнолітніх як особливої категорії осіб сучасного суспільства. Увагу зосереджено на методологічних аспектах закріплення і реалізації прав та свобод неповнолітніх. Акцентується увага на комплексності, єдиноначальності, прогностичності та аксіологічності у підходах до методологіювання інституту прав неповнолітніх.

SUMMARY

The article deals with the Institute of minors as a special category of the modern society. Methodological aspects of fixing and realization of the rights and freedoms of minors are explained. Attention is focused on complexity, unity of command, predictability and axiology of approaches to the methodology of the institute of minors.

ине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – К.: Концерн «Видавничий Дім «ІнЮре», 2004. – 368 с.

4. Духовно-нравственные ценности в формировании современного человека / О. А. Павловская [и др.]; под. ред. О. А. Павловской; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т философии. – Минск: Беларус. навука, 2011. – 451 с.

5. Тихомиров О. Просторовий вимір права: проблеми методологічного осмислення / О. Тихомиров // Право України.- 2013.- №3-4.- С. 32-37.

6. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2011.-492 с.

7. Томенко М.В. Виступ головуючого на парламентських слуханнях// Парламентські слухання на тему: «Законодавче забезпечення та реальний стан дотримання прав дитини в Україні». – К.: Парламентське видво, 2011.- 100 с.

8. Права людини в Україні – 2013. Довідь правозахисних організацій. / За ред. Є. Ю. Захарова. / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2014. – 456 с.

9. Буров Ю. О. Права дитини в Україні / Ю. О. Буров // Правовий статус особи / [за ред. М. Л. Головки]. – К., 1998. – Ч. 2. -С. 16.